

Det skogsfinska arvet är levande

Skogsfinnarna flyttade till Sverige från slutet av 1500-talet för att odla upp mark i obebodda skogsområden. Idag arbetar deras ättlingarna över gränserna för att bevara kulturen och sprida kunskap om deras liv och arbete. Sebastian Nordkvist är en av de unga som är engagerad i sin historia och har återvänt till släktens finntorp Mustapuro i nordvästra Värmland. Kanske kommer några finnskogsområden så småningom att bli världsarv.

Så fort Sebastian Nordkvist har möjlighet åker han till finntorpet Mustapuro som han äger tillsammans med sin mamma Bodiil. Klipper gräs, hugger ved och eldar i bastun. Här i trakten har deras skogsfinska släkt bott ända sedan 1600-talet. Torpet gick ur släkten 1964 men för tjugo år sedan kunde de köpa det tillbaka.

– Jag känner en stolthet. Det är häftigt för mig att ha en plats där jag kan spåra tillbaka till mina förfäder, jag vill visa dem vördnad och tacksamhet, säger Sebastian.

Jag träffar honom vid Torsby Finnskogscentrum i Lekvattnet där han sommarjobbar som guide. Här kan man vandra runt i en utställning om livsvillkoren för skogsfinska inflyttare förr. En strävsam tillvaro i skogarna där familjerna i stort sett var självförsörjande. Kanske såsom Sebastians egen släkt en gång levde.

Lekvattnet ligger mitt i den värmländska finnskogen, ett av de områden dit finnar kom för att bosätta sig och odla upp mark i slutet av 1500-talet och början av början av 1600-talet.

Sebastian Nordkvist är själv född i Stockholm men flyttade som tioåring med sin mamma hit till Lekvattnet där deras skogsfinska rötter finns.

– Det var en omvälvning att flytta hit och det tog ett tag

innan jag anammade det. Mitt mål när jag var yngre var att flytta tillbaka till Stockholm och göra karriär, men nu känner jag mig hemma och rotad här.

Sebastians finska släktnamn är Orainen, vilket betyder "ekorren springer", och det finns belagt att släkten kom hit från Savolax på 1600-talet. Många av de finska inflyttarna tog sig – eller blev tilldelade – svenska namn. I kyrkan och skolorna var det enbart svenska som gällde.

– Jag tror att morfars mor hade finska som modersmål. Det talades i hemmen men som skriftspråk försvann det tidigt. För den äldre generationen var det inte fint att vara skogsfinne. Man skämdes och ville inte erkänna sitt ursprung.

Deras torp Mustapuro, eller Svartbäcken på svenska, är troligen från 1700-talet. Historikern Carl Axel Gottlund berättar i en reseskildring om sitt besök på platsen 1821 och beskriver det då som en välbärgad gård. Sebastians morfars mor föddes här 1893 och gården drevs under många decennier av hennes släkt.

Men torpet gick ur släkten 1964 då ägarna blivit gamla och

inte längre klarade av den dagliga tillvaron. Det såldes, liksom flera andra finntorp i trakten, till ett skogsbolag och användes som övernattning för skogsarbetare. Men 2001 lyckades Sebastians mamma Bodiil köpa det tillbaka med hjälp av sin far.

– Det sista min morfar gjorde innan han började bli gammal var att skriva under köpehandlingarna, berättar Sebastian.

Torpet var då ett renoveringsobjekt och Sebastian och hans mamma har arbetat hårt för att få bostadshuset i ordning och bland annat bytt golv och väggar. De skrapade fram den färg som satt underst och gick till färghandlaren för att få rätt kulör. De har också totalrenoverat bastun – ett måste vid en skogsfinsk gård.

– Allt måste göras för hand. Man känner ända in i själen att det blir en sorts lugn och ro. Även om det finns mycket att göra under en dag blir man inte upphetsad och stressad för man vet att det kommer att ta tid, och det får det göra.

Bostadshuset är ursprungligen en rökstuga men den stora ugnen är inte längre kvar. Det finns varken el- och vattenledning, huset värms upp av vedslukande kaminer. De har brunn men hämtar dricksvatten vid hembygdsföreningen. Ett bilbatteri med växelströmsomvandlare samt små solceller ger el för det nödvändigaste.

– Man får bli lite av en problemlösare. Det är säkert många som skulle gett upp men det är ingen idé att sitta och få ångest och bli paralyserad utan man måste upp och fixa det. Det kanske är den finska sisun.

Många gamla kulturväxter finns kvar på tomten. Vid förstutrappan klättrar en finnskogshumle från 1800-talet som är så skyddsvärd att frön finns i en genbank på Svalbard.

Torpet ligger ensligt men för den skull inte isolerat. Alldeles intill passerar den vandringsled som går mellan sju av de gamla finntorpen, varav två på den norska sidan. Det här är urgamla stigar som även använts för flyktingtrafik under

andra världskriget.

– Ibland går folk fel och kommer upp på gården och det är alltid trevligt om de är artiga och hälsar. Sen finns det andra som tror att det är ett museum och kliver in i köket och begär fika och kaffe. Som att man är en teateruppsättning på Skansen.

I sitt arbete på Torsby Finnskogscentrum märker Sebastian Nordkvist att det finns ett stort intresse för den skogsfinska kulturen, även bland ungdomar.

– Intresset för svensk inhemsk historia börjar komma tillbaka. Man måste inte söka sig runt hela världen för att hitta en unik historisk grej utan det finns i vårt lilla land.

På Lekvattnets hembygdsgård Karmenkynna som ligger strax intill är det fullt av lunchsugna besökare. Medlemmar i Degerfors finska förening har rest hit med buss och flockas kring faten med motti och fläsk. Motti är något av en skogsfinsk nationalrätt och görs här på skrädmjöl, rostat havremjöl, som ångkokas och blandas med det feta fläsket. I den norrländska finnskogen användes ofta kornmjöl.

Efter lunchen vandrar vi runt bland husen, här finns 18 olika byggnader som är typiska för den skogsfinska kulturen. Hembygdsföreningen har också planterat en liten rågodling, den sortens starkväxande råg som skogsfinnarna odlade i askan på sina svedjebrända marker.

Vi fortsätter vår bilfärd till en av de gårdar som ingår i 7-torpsleden, Kvarntorp eller Myllylä som är det finska namnet. Den ligger på åsen Ormhöjden och stigningen är brant på den slingriga grusvägen. Det måste ha varit besvärligt att färdas här innan det fanns väg.

Kvarntorp ligger liksom många finngårdar högt, soligt på en sydsluttning och nära vatten. Den är fortfarande bebodd året om. Klara Persson som gick bort 1950 var den sista skogsfinska ättling som levde här permanent och gården arrenderas sedan 25 år tillbaka av Rolf Nilsson.

– Jag har försökt att upprätthålla det gamla och gå i Klaras fotspår, berättar han.

Rolf Nilsson är själv uppväxt på en liten gård i västra Värmland där familjen hade tre kor. Han säger att han är "född med ena benet i mjölkhinken och det andra i det moderna samhället". Efter att levt i stan och haft ett vanligt yrkesliv ville han hoppa av ekorrhjulet och när Kvarntorp arrenderades ut tog han chansen att få leva sin dröm. När Rolf släkt skulle lämna hemgården tog han med sig separatorn och smörkärnaren och har under alla år på Kvarntorp gjort smör och ost.

Kvarntorp är en stor finngård med tretton byggnader, bland annat ladugård, bastu och smedja. Den ägs av Torsby kommun och drivs av Lekvattnets hembygdsförening som ordnar servering om somrarna. Idag är det lugnt och stilla här, hästarna och korna iakttar oss nyfiket på avstånd.

De två nordsvenskarna är Rolfs. Han brukade köra med dem i skogen, men det har han nu vid 74 års ålder slutat med.

Fjällkorna och deras kalvar ägs av en bekant och Rolf säger att han sköter om dem som gårdens "dräng".

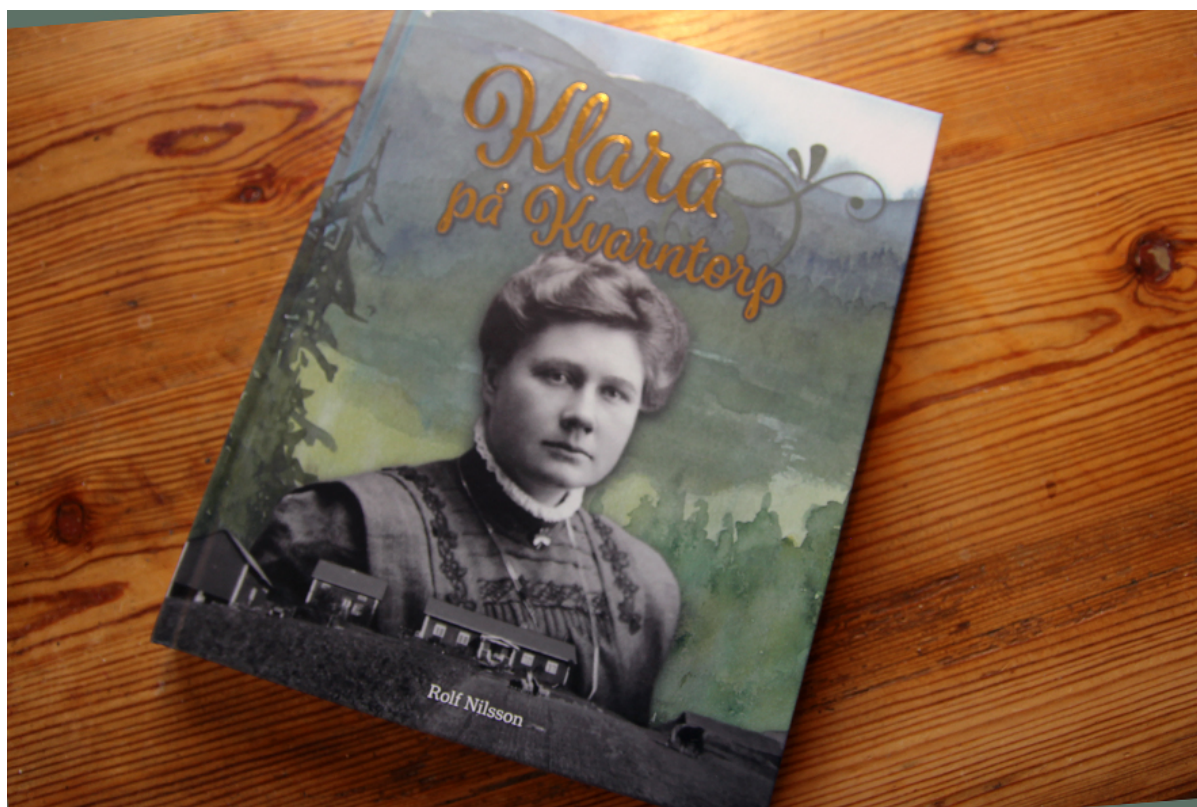

Vi sätter oss utanför det gamla bostadshuset och tittar ut över skogslandskapet. Långt där borta ligger Norge och nere i dalen rinner Kvarnälven. Här på stugtrappen brukar Rolf Nilsson sitta ibland om somrarna och prata med Klara.
– Jag har mina himmelska samtal med henne. Hon är min

själsfrände, vi stämmer av med varandra. Hon var noga med att gården skulle drivas vidare och att hennes kulturarv skulle vidmakthållas. Och det har det gjort hittills.

Kanske satt hon själv här ibland och såg ut över sina domäner. Om hon hade tid vill säga, med allt ansvar och alla projekt som hon drev. Klara var en framsynt och kraftfull kvinna som införde moderna arbetsmetoder och lät bygga en kraftstation i Kvarnälven som gav gården elektricitet. Mjölmaskinen hann hon inte prova själv, den levererades strax innan hon gick bort. – Hon var mån om att vara lite modern.

Samtidigt ville Klara bevara det gamla. Boningshuset är som ett museum med många gamla föremål. Rökstugan med den stora ugnen finns kvar, den som var så typisk för finntorpen. Hon efterlämnade också en skatt av dokument, brev och fotografier som numera finns arkiverad hos Torsby kommun. Rolf har ägnat många timmar åt att studera materialet och har nu skrivit en bok om henne, *Klara på Kvarntorp*. Där berättar han om hennes liv som innehöll både sorger och glädjeämnen.

Klara Persson föddes 1876 och levde på gården tillsammans med

sin släkt: mor, morfar och morbröder, och så drängen Oskar som var anställd under 25 år. Hon hade också tre fosterbarn som bodde här i perioder och hjälpte till med sysslorna. Det var mycket som skulle skötas: djur, odlingar och skogsbruk, till gården hörde 209 hektar.

Klara var med om många svåra upplevelser och kanske klarade hon sig igenom dem tack vare att hon var varmt religiös. Hon blev som ung gravid med en man som svek henne och hon fördrev fostret själv med fosfor. För det ställdes hon inför rätta och avtjänade fyra månaders straffarbete. Senare fick hon dottern Gunhild som dog vid sex års ålder. Modern Johannas bortgång var också svår, de stod varann nära.

Många i Klaras stora släkt emigrerade till USA och av brevväxlingar framgår att hon också gärna velat åka. Men det blev aldrig så. Trots svårigheterna drev hon gården med kraft och beslutsamhet och hon var välkänd och omtyckt i trakten. Klara gifte sig aldrig och Rolf Nilsson har sin teori om hur det kom sig.

– Klara såg bra ut och saknade inte uppvaktning. Men hennes äldre släktingar ville inte att det skulle komma in någon karlslok. Med den tidens lagstiftning var en gift kvinna omyndig och mannen fick ansvar för ekonomin, och i så fall hade gården kanske inte funnits kvar i det här skicket idag.

När Klara dog fortsatte drängen Oskar att driva gården några år, men eftersom hon inte skrivit testamente övergick gården till Allmänna arvsfonden. Den köptes så småningom av Torsby kommun och blev senare byggnadsminnesförklarad. Då byggdes en modern arrendatorsbostad och det är i den Rolf Nilsson bor.

Nu drygt 70 år efter Klaras bortgång har Rolf Nilsson fått Torsby kommuns kulturpris 2022 för att i sina böcker "levandegöra gamla tider, traditioner och levnadssätt".

Skogsfinnarna började komma till Sverige i slutet av 1500-talet från Savolax i Finland, som då var en del av Sverige. De

var alltså svenskar men förde med sig en delvis annan kultur och andra odlingssätt. Det fanns flera skäl till flytten: svåra tider i östra delen av Finland, svält och krig mot Ryssland, gjorde området osäkert och männen riskerade att tvingas ut i strid. Därför tog många chansen att flytta västerut. Dessutom ville den svenske kungen befolka och odla upp öde skogsområden för att få in mer skatteintäkter. Nya invånare lockades med ett antal års skattebefrielse.

Det finns skogsfinnska områden i stora delar av Sverige, från Tiveden och Kolmården i söder, till områdena runt Tyrifjorden i Norge längst i väst och till Åsele i norr. Färderna till den nya tillvaron var mödosamma, med barn, djur, kanske äldre familjemedlemmar och bohag.

Flytten gick ofta stegvis, många kom via Gävle och bosatte sig i gränstrakterna mellan Medelpad, Hälsingland och Dalarna. Områden långt inne i djupa skogar där det inte redan var uppodlat. Så småningom räckte inte marken till och somliga fortsatte norrut och västerut, till Dalarna, Värmland och östra delarna av Norge.

När man hittat en plats att slå sig ner på skulle djur och familj ha mat, mark röjas och hus byggas. Det som gjorde skogsfinnarna attraktiva som nybyggare var deras metod att odla upp mark genom svedjebruk. Först fälldes träd som sedan fick ligga och torka flera år. Allra bäst var granskog eftersom den marken var näringsrik. Därefter brändes det torra virket.

Råg odlades glest i askan som fungerade som gödsel och det blev stora tuvor som gav rikliga skördar. Markens näring räckte bara något år till råg, sedan måste ny mark brännas. Däremot gick det bra att odla gräs till boskap där, skogsfinnarna kunde ha många djur.

Byggnaderna kunde vara utspridda över ägor, inte alltid samlade som på svenska gårdar. Rökstugan var typisk med sin

gigantiska ugn som kunde hålla värmen mycket länge. Det fanns ingen skorsten utan röken samlades under taket som blev alldeles svart, och släpptes ut genom en lucka om det blev för rökigt. Bastur och rior – höga lador för förvaring av mat och säd – var också vanliga på skogsfinska torp.

Arbetet var vanligtvis uppdelat så att kvinnorna skötte barn, hem och djur inklusive att förädla mjölk och spannmål, medan männen hade hand om odlingar, skog, jakt och fiske.

Eftersom skördarna var goda blev en del av de skogsfinnar som kom hit först och hade egen mark välbärgade. Men det var ändå ett strävsamt liv, långt ute i skogarna. De som inte kunde skaffa egen mark kallades lösfinnar, eller löskonor om de var kvinnor. De vandrade runt mellan gårdarna, hyste in sig där det gick och högg in med arbete där det behövdes. Skogsfinnarna ansågs generösa och hjälpte gärna sina fränder.

Även om det finska språket försvann in på 1900-talet lever finska ortnamn fortfarande kvar på många ställen, i till exempel Noppikoski, Pilkalampinoppi, Mustagumbuberget och Hiramssberget, efter finska släktnamnet Hiiroinen. Eller att

arvet benämns i namn som Finneby, Finnsved och Finnskoga.

Många skogsfinnar var varmt kristna och hade även en stark folktro som innehöll naturmysticism där tingen i naturen sågs som levande väsen. Ett kvarlevande tecken på denna naturmystik är att det växer rönner vid många av finntorpen. Rönnen sågs som helig och kunde skydda människor och djur mot onda krafter.

Språkforskaren *Matti Mörtberg* reste på 1930-talet runt i norra Värmland och hans uppteckningar återges i boken *Folktro och trolldom – Folktro och folkminnen från finnskogen 1*. En av hans informanter var Kajsa Vilhuinen som beskrivits som "finnskogens sista sierska". Hon var också en av Sveriges sista runosångare, en östfinsk musikstil som sjungs på kalevalameter.

I Mörtbergs material beskrivs hur livet präglades av respekten för naturen och de djur och väsen som besjälade den. Det fanns en tro på att man kunde styra sin omvärld genom magi och besvärjelser, och med olika ritualer hålla sig väl med skogsgudarna. Somliga skogsfinnar var kunniga i folkmedicin.

Det blev så småningom konkurrens om skogens råvara, bergsbruken behövde ved till kolning och svedjebruket förbjöds in på 1630-talet. Skogsfinnarna fick då övergå till åkerbruk, men ägnade sig också åt fiske och jakt. Många var duktiga smeder och hantverkare.

Efter 1650 kom knappt några nya inflyttare men ättlingarna levde kvar. Många emigrerade också till Amerika, bland annat till den svenska kolonin Nya Sverige vid Delawarefloden som var i svensk ägo 1638-1655.

Skogsfinnarna ingår i den nationella minoriteten sverigefinnar. För att räknas som minoritet krävs "historiska och långvariga band", så kanske är det tack vare skogsfinnarna som sverigefinnar ses som en nationell minoritet. De finländare som kom som arbetskraftsinvandrare under 1900-talet

har inte den typen av långvariga band.

1992 startades det skogsfinska nätverket *Finnsam, Finnbygder i samverkan*, för att tillsammans arbeta för att bevara och sprida kunskap om det skogsfinska arvet. Styrelsen har representanter från samtliga skogsfinska områden, även de norska. Man är mån om att alla finnskogsområden är lika viktiga och samarbetar med varann. Varje år arrangeras konferenser där de olika områdena turas om att vara värdar.

Medlemmarna inom Finnsam har gjort stora insatser för att bevara och sprida den skogsfinska kulturen. På finnsam.org finns bland annat en bibliografi om 18 000 poster. I videoarkivet finns åtta egenproducerade filmer om de skogsfinska rötterna i Gävleborg, Dalarna, Västernorrland, Jämtland och Västerbotten, och om finngården Storhullsjön i Stöde. En av filmerna handlar om skådespelet *Gottlund i Svartnäs*.

En stor del av kunskapen om skogsfinnarnas liv på 1800-talet härrör just från *Carl Axel Gottlund*. Han var en ung historiker vid Helsingfors universitet som vandrade runt i finnmarkerna, först i Dalarna 1817 och sedan i Värmland 1821. Han pratade med människor och tecknade ner det han hörde och såg i sina dagböcker. Detta var en tid då det finska språket fortfarande var levande och han skrev ner finska släkt- och platsnamn som annars gått förlorade.

Gottlund arbetade också för att ge skogsfinnar makt över sitt territorium. Tanken var att ett område i den värmländska och norska finnskogen bland annat skulle få bilda egna församlingar med egna präster. Skogsfinnarna var inga flitiga kyrkobesökare och sågs förr ibland som okristna, men nutida forskare anser att anledningen snarare var långa avstånd till kyrkan och att de inte förstod predikan på svenska. Gottlunds förslag gick inte igenom men han bidrog till att sprida kunskap om skogsfinnarnas livsvillkor, och hans efterlämnade material ligger till grund för mycket forskning.

Även många andra forskare har bidragit med kunskap om den skogsfinska kulturen, bland andra språkforskaren *Richard Broberg* vars far var en av de sista skogsfinnar som behärskade det finska språket. Hans donation av litteratur och fotografier ligger till grund för den boksamling som nu finns på Torsby Finnskogscentrum i Lekvattnet.

Många musiker, författare och konstnärer har genom åren inspirerats av den skogsfinska kulturen. Musikern *Calle Jularbo* som växte upp i Grytnäs i Dalarna kom själv från resandesläkt och kände kanske samhörighet med de skogsfinska migranterna. Han skrev bland annat melodin *Livet i Finnskogarna* som han själv framför i filmen med samma namn från 1947.

Hultkläppen eller *Per Hult Alcén* var en spelman som levde i Hälsingland under 1800-talet. Han hade skogsfinskt påbrå och beskrivs som en virtuos på fiol. Hans teknik beskrivs som så komplicerad att det låter som att flera fioler spelar samtidigt, och nutida musiker för nu hans låtskatt vidare.

Dan Andersson gjorde genom sin diktning Skattlösberg känt, ett av de mest kända finnskogsområdena i Bergslagen. Han föddes i Luossastugan 1888 och varje sommar genomförs en fest där till hans minne. Han hade själv inte skogsfinskt ursprung men hans far Adolf som var folkskollärare förde vidare berättelser om livet i finnmarken under 1800-talet och det använde Dan i sina dikter. Hans barnbarn, berättaren *Maria Sedell* fortsätter hans bana genom publika föreställningar om Dan Andersson.

Författaren *Hans Lidman* som bodde i Hälsingland har i sina många böcker om folkliv, djur, natur och fiske skildrat den skogsfinska kulturen. Han vandrade ofta i finnmarksområden och kom i kontakt med människor som kunde berätta om livet förr.

En av dagens yngre konstnärer som inspirerats av den skogsfinska kulturen är dokumentärfotografen *Aija Svensson*. Hon har själv finsk bakgrund och har bland annat genomfört

projektet *Människor på skogen* som bland annat ställts ut på Torsby Finnskogscentrum 2021.

Dokumentärfotografen *Maria Mäki* från Kvissleby har innehaft ett kulturarvsresidens vid Region Västernorrland 2021 med inriktning på skogsfinskt kulturarv, då hon skapade en utställning om skogsfinska folktraditioner. Bildkonstnären *Elisabeth Nyman* från Los har bland annat gjort illustrationer till Finnsams filmer.

Runt om i landet arbetar människor för att bevara och synliggöra den skogsfinska kulturen. Inom Finnsam, i hembygdsföreningar och på regionala museer. I Skräddrarbo söder om Alfta i Hälsingland driver Maths Östberg Finnskogsmuseet – det enda tvärskandinaviska – med bland annat ett stort referensbibliotek. I sydöstra Norge finns många nätverk som arbetar för att sprida finnskogens kultur och som samarbetar över gränsen.

På Värmlands museum som driver Torsby Finnskogscentrum arbetar man aktivt med det skogsfinska arvet. Monica Björklund är byggnadsantikvarie där och hon har varit involverad i inventeringar av skogsfinska byggnader som rökstugor, bastur och rior. Dels en inventering i Torsby och Sunne om 400 byggnader 1999 och dels i projektet Levande finnskog där andra delar av Värmland inventerades 2009.

Inventeringen var något av ett detektivarbete där de gick efter tips, arkivmaterial och tidningsartiklar, och letade i närheten av gårdar med skogsfinsk bakgrund efter rester av exempelvis en bastu eller en ria.

– Vi åkte till platser där vi hade en aning om att det kunde finnas något intressant. Ibland fann vi en bastu, ibland en ruin och ibland en lagård som visade sig vara en rökstuga. Det hände att ägarna inte hade en aning om vad det var och då kunde vi hjälpa till att identifiera, berättar Monica.

Materialet från inventeringarna finns i en databas som förhoppningsvis blir sökbar för allmänheten 2023. Om en ägare till en skogsfinsk gård vill ha råd om exempelvis renovering kan Monica Björklund hjälpa till.

Hon arbetar också i styrgruppen för arbetet med *Finnskogen – vägen till världsarv* med Torsby kommun som projektadministratör. Där förbereds en ansökan om att finnskogsområdena i Värmland och på norska sidan av gränsen ska bli ett av Unescos världsarv.

Men det kommer att ta ett antal år innan ansökan kan lämnas

in, det är mycket som ska undersökas, frågor som ska besvaras och många är involverade på både nationell och lokal nivå. Men det gör inte så mycket att det tar tid menar Monica Björklund. – Vägen dit är lika viktig som målet. Vi har redan sett att processen kring världsarvsansökan enar och skapar sammanhållning genom diskussioner, studiecirkel och nya mötesplatser. Det ger en stolthet i bygderna med en känsla av att "det här arvet är vårt och vi för det vidare".

Monica Björklunds vision är att finngårdarna ska bevaras för framtiden. Att besökarna ska få en upplevelse av finnskogskulturen genom att vistas i landskapet med dess branta åkrar, forna svedjebbruk och unika byggnader.

– Det finns delar i finnskogskulturen som många kan känna igen sig i, som enar människor över hela världen. Den ger vittnesbörd om hur människor förflyttar sig, bosätter sig och bygger upp ett nytt liv på en ny plats. Finnskogen kan ge perspektiv på dagsaktuella frågor som migration och hållbarhet. Vi behöver ta lärdom av hur man kan leva i skogen, och av skogen. Kanske byggs nya finngårdar så småningom!

Text och bild: Helena Östlund

Texten har tillkommit tack vare Västra Götalandsregionens essästöd.

Källor och lästips:

– Organisationen [Finnsam](#). På deras sajt finns mycket information, bland annat en skogsfinsk bibliografi samt filmer om den skogsfinska kulturen i olika områden.

– [Finnskogsmuseet](#) i Skräddrarbo i Hälsingland.

– [Finnskogen](#), en film om människor och platser i norr Värmland.

– [Finnbygdens](#) förlag.

– [Finngårdens byggnader](#) – Monica Björklund.

- [Finnskogarna](#), information om skogsfinska besöksmål.
- Världsarvsgården [Fågelsjö Gammelgård](#) med skogsfinska anor.
- [Föredrag](#) med historikern Maud Wedin som disputerat om *Den skogsfinska kolonisationen i Norrland*.
- [Klara på Kvarntorp](#) – Rolf Nilsson.
- Utställningen [Människor på skogen](#) med foton av dokumentärfotografen Aija Svensson.
- [Möte med finnskogar](#) – Florence Oppenheim och Daniel Svensson.
- [Solör Värmland Finnkulturförening](#), skogsfinskt samarbete över gränsen.